

Fecr Yayınları: 312

Muâviye ve Abbas Bağlamında
ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ

Dr. Ali YILMAZ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cd. Uğurlu İş Merkezi No: 97/24
Tel: 0 312. 341 00 02 İskitler/ANKARA
(Sertifika no: 14721)

1. Baskı: Ekim 2019

ISBN: 978-605-7570-52-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Muâviye ve Abbas Bağlamında

ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ

Dr. Ali YILMAZ

Ankara 2019

Ali YILMAZ

1965 yılında Giresun ili Tirebolu ilçesinde doğdu. 1983 yılında Giresun İmam Hatip Lisesi'nden, 1988 yılında Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı Üniversite'nin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2013 yılında "XIX. Yüzyıldan Cumhuriyete Giresun'da Eğitim Öğretim" adlı teziyle doktorasını tamamladı. 2002 yılına kadar İstanbul ve Giresun'da öğretmenlik yaptı. 2002-2010 yılları arasında Giresun İl Milli Eğitim Müdür Yardımcılığı görevinde bulundu. 2010 yılından sonra Giresun Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Fakülte sekreteri olarak çalışmaya başladı. 2013 yılında Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi Bölümü öğretim üyesi olarak atandı. 2015 yılında 5 ay süreyle Ürdün'de alanıyla ilgili çalışmalar yaptı. 2018 yılında "*Didaktik Bir Bakış Açısıyla HZ. MUHAMMED*" isimli kitabı yayımlandı. Değişik dergilerde yayınlanan makalesi, sempozyum bildirileri ve kitap bölümleri mevcuttur. 2013 yılından itibaren Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanı ve Dekan Yardımcılığı görevini yürütmektedir Evli ve 3 çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	15
1. İslam'ın Zuhurunda Arap Toplumunun Sosyolojisine Kısa Bir Bakış	15
2. Asabiyet/Milliyetçilik Bağlamında İlgili Kavramlar	20
2.1. Asabiyet	20
2.2. Kavmiyetçilik- Şuûbiyye	23
2.3. Millet- Milliyetçilik	29
2.4. Irk- Irkçılık	39

I. BÖLÜM

MUÂVİYE BAĞLAMINDA ÜMEYYEOĞULLARI ASABİYETİ/MİLLİYETÇİLİĞİ

1. Siyaset-İktidar-Din Ekseninde Arap Asabiyeti/Milliyetçiliği	49
1.1. Emevî-Hâşimî Rekabetinin Arka Planı	51
2. Hz. Muhammed (sas) Döneminde Muâviye	57
2.1. Ümeyyeoğulları'nın Yıldızını Parlatan Lideri Muâviye'nin Nesebi ve Doğumu	57
2.2. Hadis Edebiyatında Muâviye	61
3. Hz. Muhammed (sas)'in Vefatından Sonra Muâviye	65
3.1. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Devri'nde Genç Muâviye	65
3.2. Ümeyyeoğulları'nın İlk Dönem İktidarı: Hz. Osman Döneminde Muâviye	75
3.3. Ümeyyeoğulları İktidarına Eleştiriler ve Karşı Siyasi Tedbirler	77
3.4. Muâviye'nin Hz. Ali Dönemi'nde Asabiyet Stratejileri	82
3.5. Cemel Vakasında Asabiyet Tezahürleri	85
4. Ümeyyeoğullarının Devletleşme Sürecinin Başlaması	89
4.1. Cemel Vakası Sonrası Muâviye'nin Stratejik Çalışmaları	89
4.2. Hâşimî-Ümeyye Hesaplaşması: Sıffin Çıkmazı	96
4.3. Tahkim Olayı ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Tavrı	98
4.4. Hâricîliğin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Ortamın Psikolojisi	102
5. Emevi Devleti'nin Kuruluşu	103
5.1. Hâricî Suikastı ve Muâviye'nin İktidara Geçiş Serüveni	103
5.2. Muâviye'nin İktidar Sürecinde Asabî Uygulamalarının Yansımaları	111

5.3. Mikro Milliyetçilikten Makro Milliyetçiliğe: Ümeyyeoğulları Asabiyetinden Arap Milliyetçiliğine -----	117
5.4. Asabiyetin Doruk Noktası: Hilafetten Saltanata Geçiş-----	121
6. Ümeyyeoğulları'nın "Alioğulları" ile Hesaplaşması -----	134
6.1. Emevîlerin Ehli Beyt Taraftarlarına Haddini Bildirmesi: Kerbela Olayı-----	134
6.2. Alioğulları'ndan Zeyd b. Ali'ye Uygulanan Asabiyetin Tezahürleri -----	142
7. Ümeyyeoğulları'nın Diğer Arap Kabilelerine Asabiyet Ugulamaları	146
7.1. Muâviye'nin Mahzumoğulları'yla Hesaplaşması -----	146
7.2. Ümeyyeoğulları'nın Esedoğulların'dan Abdullah b. Zübeyr Hesaplaşması -----	147
7.3. Güney-Kuzey Arapları Üzerinden Ümeyyeoğulları-Esedoğulları Hesaplaşması -----	155
7.4. Asabiyetin Akıl Almaz Örneklerinden Harre Vakası-----	159
7.5.Eş Zamanlı Farklı Bir Asabiyet Tezâhürü: Basra'da Kahtânî- Adnânî Çekişmesi -----	164
8. Kozmopolit Bir Coğrafyada Asabiyet -----	167
8.1. Endülüs'te Arap Kavmiyetçiliği ve Kabile Asabiyeti -----	167

II. BÖLÜM

ABBAS B. ABDÜLMUTTALİB BAĞLAMINDA ABBASİ MİLLİYETÇİLİĞİ

1. Hz. Muhammed (sas) Döneminde Abbas-----	175
1.1. Abbas'ın Nesebi ve Doğumu -----	175
1.2. Abbas'ın Mekke Bürokrasi'sinde Görev Alması -----	182
1.3. İslami Tebliğin Başlangıcından Akabe Biatlerine Abbas -----	186
1.4. Abbas'ın İslam'a Girme Zamanı ile ilgili Tartışmalar-----	192
1.5. Abbas'ın Bedir Savaşı'na Katılım Serüveni -----	198
1.6. Abbas'ın Mekke'nin Fethindeki Rolü -----	205
1.7. Mekke'nin Fethi Sürecinden Medine'ye Hicrete Kadar Abbas -	208
1.8. Hz. Muhammed (sas)'in Vefatı Sürecinde Abbas'ın İktidar Arayışı-----	212
2. Hz. Muhammed (sas)'in Vefatından Sonra Abbas-----	216
2.1. Halife Seçimi Sürecinde Denge Arayışları: Asabiyet ve Abbas -	216
2.2. Hz. Ömer Döneminde Abbas-----	228
2.3. Hz. Osman'ın Abbas'la İlişkileri -----	236
2.4. Abbas'ın Vefatı, Defin Süreci -----	245

2.5. Hadis Edebiyatında Abbas'la İlgili Rivayetler-----	246
2.6. Abbas Hakkında Nazil Olduğu Rivayet Edilen Ayetler ve Konuları -----	249
3. Emevi Devletine Karşı Abbâsî İhtilali -----	252
3.1. Abbâsî İhtilalini Hazırlayan Sosyolojik Arka Plan -----	252
3.2. Emevî İrkçılığının Çöküşü ve Yeni Manifesto; Abbâsî İrkçılığı -	261
3.3. Dini Unsurların Abbâsî İhtilalinde Kullanılması: Slogan Örneği -----	266
3.4. Dâî/Propogandist Görevlendirilmelerinde Abbâsî Asabiyetine Dini Referans Kılıfı -----	270
3.5. Kûfe'de Görev Alan İhtilal Öncüleri -----	273
3.6. İhtilale Taze Kan Ebû Müslim: Saf Çocuğu Masum Horasanın -	278
3.7. İhtilalde Bir Başka Dini Unsur: Allah (cc)'ın Düşmanları Mottosu/Sloganı -----	281
3.8. Abbâsî İhtilalinin Sonuçlanması, Asabiyet ve İktidar Uğruna Seleflerine/Emevîlere Uygulanan Katliamlar -----	285
3.9. Abbâsî İhtilalin Tamamlanması ve Asabiyet Adına Yapılan Zulümler -----	290
3.10. Abbâsîlerin Asabiyet Adına Yaptığı Emevî Karşıtı Uygulamalar, Katliamlar -----	295
3.11. Abbasoğulları'nın Yönetimi Paylaşamamaları: Abdullah b. Ali'nin İsyanı ve Katledilmesi -----	302
4. Abbasilerin İhtilal Ortakları Alioğulları'yla Hesaplaşmaları -----	303
4.1. Abbasoğulları'nın Alioğulları'na Karşı Asabiyet Uygulamaları	303
4.2. Halife Me'mûn'un Alioğulları'nın Gönlünü Alma Çabaları ya da Onlara İhaneti -----	306
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME -----	311
KAYNAKÇA -----	317

ÖN SÖZ

Hz. Muhammed (sas), ister bedevî ister hadarî olsun devlet kültürü ve geçmişi olmayan, daha önce medeniyet de inşa edememiş Arap kavimleri arasından görevlendirilmiştir. Söz konusu Arapların Allah'ın kendi içlerinden bir peygamber göndermesiyle kaderleri değişerek kıyamete kadar tesis edilen İslam medeniyetinin kurucu iradesi olmuşlardır. Hz. Muhammed (sas) kendisine gönderilen ilâhi mesajları hem şahsında hem de toplum hayatında uygulama alanına koyarak gıpta ile bakılacak bir medeniyet inşasına vesile olmuştur. Getirdiği bu yeni dünya düzeninin açıklanması ve özüm-senmesi sürecinde özellikle Mekke dönemi olmak üzere dozajları farklı da olsa bütün peygamberlerde olduğu gibi muhalefetle karşılaşmıştır.

Muhâlif bu kişilere karşı Hz. Muhammed (sas)'e destek olup bu davranışları nedeniyle Allah tarafından Kur'an'da taltif edilen sahâbîlere, sonraki dönem Müslümanlar gerekli vefayı göstermiş ve onlara hak ettiği değeri vermişlerdir. Bu konumlandırma sürecinde yerleşmiş olan sahabe yaklaşımları gelenek halini almış ve bazı olayların daha derinlemesine anlaşılmasını, tartışılmasını kısıtlamıştır. İlk dönem Müslümanlarıyla ilgili gözden kaçırılan şey Hz. Muhammed (sas)'in en yakınında olanlar cahili Mekke toplumunun çirkefliğini gördüğü, kendileri bulaşmasalar bile yetiştikleri aile ortamında o cahili örflerle yetiştirildikleri gerçeğidir. Özellikle ilah konusu olmak üzere itikadî konuları tavizsiz bir şekilde tebliğ edileni kabulde tereddüt yaşamayan sahâbîler, takip edegeldikleri örfleri bir anda bırakmalarını düşünmek,

konuyu eksik değerlendirme anlamına gelmektedir. Bu açıdan siyeri iyi anlamanın yolu cahiliye toplumunu iyi anlamadan geçtiği gerçeğini unutmamak gerekmektedir. Her toplumda olduğu gibi ilk dönem İslam toplumunu oluşturan sahâbîlerin tamamı Kur'an-ı aynı düzeyde anlamaları ve hayatlarını ona göre tanzimleri beklenemezdi. Hz. Muhammed'in özel ihtimamla yetiştirdiği bazı sahâbîleri olduğu gibi okur-yazar olmayıp bedevi bir kültür içinde yetişmiş Müslümanların varlığını görmezden gelemeyiz.

Asr-ı saadet olarak anılan Hz. Muhammed'in risalet döneminde Müslümanlar arasında fazla problem çıkmaması dinin herkes tarafından mükemmelce anlaşılıp adeta melekleşmiş bir toplum inşa edilmiş olmasından değildir. Bunun sebeplerinden biri Hz. Muhammed'in "el-Emin" sıfatıyla toplumda oluşturduğu güvenle aralarında olmasındandır. Diğerleri O'nun zamanında problemlerin minimize edilmesi Allah'ın yeni toplumun inşasında oluşan bazı toplumsal meselelere müdahale edip elçisi aracılığı ile olayı açıklığa kavuşturmasındandır. Hz. Muhammed'in sahâbîlerini yetiştirirken onların sorularını ifade konusunda olabildiğine serbest alan bırakması aynı zamanda eğitim metodu olarak bizlere tevarüs ettirdiği güzel örneklerdendir. Hz. Muhammed'in toplumla ilgili davranışlarının sünnet olarak bağlayıcılığının da olduğu göz önüne alındığında olan peygamberin takipçileri Müslümanlar olarak, çok daha dikkatli ve özenli bir dil kullanmalıyız.

Bu çalışmamızda, değinmeye çalıştığımız yaklaşımlar mutlak doğru olduğunun iddiasında olmamakla birlikte konunun insanlarda fitrî olan akrabalara yakın durma hasletinin yeni din ile nasıl disipline edildiği, Hz. Muhammed (sas)'in vefatıyla birlikte bütün sahalarda olduğu gibi asabiye yaklaşımındaki bazı eksik ve aksaklıkların toplumda yarattığı tepkilere değinmeye çalıştık. Araplardaki kabile ya-

şasının sonucu olarak gelişen asabiyet ruhu İslam'ın gelişiyerek din kardeşliği, sıla-i rahim gibi daha adil bir sürece dönüştürerek hukukun üstünlüğü temelli yeni medeniyetin inşasına katkıda bulunmuştur. Hz. Muhammed'in vefatından sonra diğer sosyal olaylarda olduğu gibi asabiyet konusunda da eski alışkanlıkların zaman zaman nüksettiğine tarih şahitlik etmiştir. Hicretten sonra kurulan Medine İslam Devleti'nin Müslüman nüfusu 1500 civarında olduğuna göre, Hz. Muhammed (sas) döneminde İslam'ı kabul eden çoğunlukla peygamberleriyle sadece on yıl kadar beraber olmuşlardır. Kaldı ki bu Müslümanların çoğunun da Mekke'nin fethinden sonra Müslüman oldukları gözden kaçırılmamalıdır.

Hz. Muhammed (sas) zamanında Müreysî kazasında olduğu gibi sahâbîler arasında bazı küçük asabî tartışmalar onun vefatından sonra idare konusunda kendisini daha da hissettirmiştir. Benî Sâide sakîfesinde ensarın idareyi ele alma isteğiyle ilgili toplantıdan çıkması muhtemel asabiyet merkezli kriz, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın haberdar olmasıyla önlenmiştir. Bu üç Kureyşli muhacirin olaya müdahil olmalarıyla, şartlar ne olursa olsun halifenin Kureyş'ten olması olgusunu merkeze alarak Hz. Ebu Bekir'in halife olması sağlamıştır. Bu kadar önemli bir konunun kolayca halledilmesi iktidarın en güçlü iki büyük kabilelerinden olan Emevî ve Hâşimîler'in Benî Sâide sakîfesinde bulunmayışı orada bulunan Muhacirlerin işini kolaylaştırmıştır. Benî Sâide sakîfesinde Hâşimîlerin Hz. Muhammed'in cenaze işleriyle meşguliyetinden, Emevîlerin ise geç dönem Müslüman olmalarının üzerlerindeki ezikliğinden dolayı böyle bir idarî tercihleri gündeme getirememeleri ve diğer Kureyşlilerden yoğun katılım olmaması halifelik meselesinin çok da sorun çıkmadan çözümlenmesinin yolunu açmıştır. İlk dönem hilafet tartışmaları Arap coğrafyasında meri olan kabilecilik ve asabiyet mantığı ile yürütülmüş-

tür. Mevcut konjonktürde bir adım önde olan Kureyş bu sosyal yapıyı iyi değerlendirerek, ensar ve muhacirlerle olan tartışmaları minimize etmesini bilip halifeliği elde etmiştir. Ensar'ın Benî Sâide sakîfesindeki halifeliği uhdelere alma denemeleri kendileri açısından ilk ve son olmuştur. Zira İslam Tarihinin hiçbir döneminde -Abdullah b. Hanzala hareketi hariç- ne halifelğe aday olmuşlar ne de seçici kurulda yer alabilmişlerdir. Gelişen bu süreçte halifelik seçimiyle başlayan asabiyet her ne kadar zihinlerde devam etse de Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in adalet, liyakat ve ehliyet temelli yönetimi doğabilecek muhtemel olumsuz gelişmeleri önlemiştir.

Bu araştırma ilk dönem asabiyet merkezli yaklaşımları irdelemeye matuf bir çalışmadır. Kabile halinde yaşayan Araplarda asabiyetle başlayan ötekileştirme, ilk dönemde daha çok Haşimî-Emevî kabile çekişmesi ekseninde devam ederken, zaman içinde merkezi Kureyşilik olan bir tartışma platformunda devam etmiştir. Daha sonra Güney-Kuzey Arapları mücadelesi olarak devam eden asabî ruh, zaman içerisinde Emevîlerin uyguladığı katı Arapçılık merkezli asabî uygulamalarıyla diğer milletlerin reaksiyon göstermeleri sonucunda Şuûbiyye/Kavmiyetçiliğe dönüşmüştür.

Kitabımızın girişinde konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağını umduğumuz asabiyet ve konuyla alakalı kavramlarla ilgili kısa bilgiler vermeye çalıştık. Değinen kavramların her biri müstakil bir eser konusu olacak hacimde olduğu bilinciyile bu kısımdaki hacim darlığından kaynaklanan bazı aksaklıkları anlayışla karşılaştığınızı umuyor ve engin müsamahanıza sığıyorum. İlk dönemde kurulan İslam devletleri Emevî ve Haşimî merkezli devletlerdir. Bu sebeple iki bölüm olarak ele almayı düşündüğümüz çalışmanın birinci bölümünde Emevîlerin parlayan yıldızı Mu'aviye ile ilgili bilgiler verildikten sonra kurduğu devlette Arap kavmi-

yetçiliğinin tavan yapması, Emevîler Dönemi'nde asabiyet/milliyetçilik uğruna yapılan yanlışlar örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Hz. Muhammed'le birlikte gündemin zirvesine yerleşen Haşimî kabilesinin efsane ismi Abbas'ın hayatı ile bilgi verilmiştir. Akabinde adını onun karizmasının ağırlığından alan Abbasî ihtilâli ve kurulan devlette onların uyguladıkları asabiyet/milliyetçilik sonucu ne gibi hukuksuzluklar yapıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Yapılan yanlışlar genelde ilklerle hatırlandığından İslam dünyasında daha sevimsiz sayılan Emevîler kadar geçmişte yapılan yanlışları yapmama iddiasıyla ortaya çıkıp kendi düzenlerini kurduktan sonra onların yaptıkları zulmü aratan Abbasilerin de o kadar sorumluluk sahibi olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Çalışmamızın her anında derin görüşleriyle destek ve yardımlarını esirgemeyen hocalarıma, İslami İlimler Fakültesi öğretim üyesi meslektaşlarıma ve katkı sağlayan diğer arkadaşlarıma en kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

Sefer bizden zafer Allah'tandır...

Ali YILMAZ
Giresun 2019